

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ГАРМОНІЯ

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Музичне мистецтво”
Спеціалізація “Музичне мистецтво естради”

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ГАРМОНІЯ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Музичне мистецтво”

Спеціалізація “Музичне мистецтво естради”

Київ 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ГАРМОНІЯ

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. – Київ: “Фірма “ІНККОС”, 2006. – 28 ст.

Укладач	Н. В. Столярова – викладач Херсонського музичного училища
Рецензенти:	К. Г. Рікман – завідувач кафедрою теорії музики Сімферопольського факультету Донецької державної музичної академії ім. С. С. Прокоф'єва, кандидат мистецтвознавства, доцент. Т. А. Неганова – викладач Сімферопольського музичного училища ім. П. І. Чайковського О. І. Шевченко – викладач-методист Одеського училища культури і мистецтв ім. К.Ф. Данькевича
Відповідальний за випуск	А. І. Ткаченко
Редактор	Л. М. Трачук

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв, 2006
© Столярова Н. В., 2006

Обсяг курсу

Всього – 297 год.

Практичних – 182 год.

Самостійних – 115 год.

Пояснювальна записка

Навчальна програма з дисципліни “Гармонія” спеціалізації “Музичне мистецтво естради” призначена для вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Програма складена на основі освітньо-професійної програми підготовки молодшого спеціаліста та відповідає державним стандартам вищої освіти.

Дисципліна включає 5,5 кредитів, що складає 297 годин, з них практичних – 182 години, самостійних – 115 годин.

Програма розрахована на вивчення дисципліни протягом п’яти семестрів (III–VII).

Курс класичної гармонії вивчається протягом III–VI семестрів, специфічна гармонія джазу – у VII семестрі. “Джазова гармонія” поєднується з вивченням дисципліни “Теоретичний курс імпровізації”, який вивчається у VI семестрі паралельно з курсом класичної гармонії. Більшість тем повторюються між цими предметами, але в гармонії ці теми вивчаються більш досконало з аналізом прикладів із музичної літератури та практичними навичками гри на фортепіано.

Програма включає методичні рекомендації, орієнтовні тематичні плани, основні вимоги до знань та умінь студентів, контроль та облік успішності, зміст курсу, самостійну роботу студентів, список рекомендованої літератури.

Мета курсу гармонії – дати учням знання основних закономірностей, як в академічному, сформованому історично напрямку, так і в області джазового мистецтва.

Дисципліна “Гармонія” в музичних училищах передбачає розвиток у студентів практичних навичок гармонізації мелодії і складання різного роду музичних побудов, а також навичок гармонічного аналізу в обсязі необхідному для подальшої практичної діяльності на посаді викладача відповідно до отриманої кваліфікації.

Метод вивчення – практичний. Розділи програми дозволяють застосувати новітні навчальні технології, зокрема модульно-рейтингову, кредитно-модульну та ін.

Основні вимоги до знань та умінь студентів

У процесі вивчення дисципліни “Гармонія” студенти повинні знати:

- дисципліну, структуру, функції, принципи, методи, основні категорії “Гармонії” як науки.

Уміти:

- володіти основними термінами, користуватися ними під час виступів на уроках, семінарах тощо.
- користуватися всіма доступними джерелами знань, самостійно добирати матеріал до реферату, доповіді, самостійної роботи;
- використовувати отримані знання в подальшій професійній діяльності;
- використовувати в роботі засоби масової комунікації, в т.ч. комп’ютерні джерела інформації.

Форми підсумкового контролю

З метою вивчення повноти та якості знань навчального матеріалу передбачені контрольні уроки; диференційовані заліки з курсу класичної гармонії (III, V семестри) та іспит (VII семестр) зі всього курсу класичної та джазової гармонії.

По закінченню кожного семестру виставляється підсумкова оцінка успішності на підставі поточного обліку знань та тематичної атестації.

Диференційований залік проводиться у письмовій формі і передбачає:

- 1) письмово гармонізувати мелодію;
- 2) зробити гармонічний аналіз твору.

Вимоги до іспиту

Іспит проводиться в письмовій та усній формах з матеріалу класичної та джазової гармонії.

Структура білета:

- 1) теоретичне питання з класичної гармонії;
- 2) теоретичне питання з джазової гармонії;
- 3) практичні завдання з гри на фортепіано;
- 4) гармонічний і структурний аналіз нотного матеріалу класичної або джазової гармонії.

Письмова форма з класичної гармонії передбачає гармонізувати мелодію (термін проведення письмової роботи – на останньому занятті за навчальним планом) – наприклад: Б. Алексєєв. Задачі по гармонії, № 329, 330. М. М’ясоєдов. Задачі по гармонії, № 107, 110 (на тему “Модуляції в тональності I ступеня спорідненості”).

На усній формі іспиту студенту пропонується відповісти на два питання білета, структура якого відтворює головні форми теоретичної і практичної роботи з курсу класичної та джазової гармонії.

Теоретичні питання можуть відповідати назвам розділів підручника, а також можуть бути більш узагальнені.

Практичні завдання – гра на фортепіано

Класична гармонія:

- будь-якого поєднання і послідовності акордів;
- гармонізувати мелодію з листа;
- секвенцію на даний мотив (секвенції тональні чи діатонічні, модулюючі по спорідненню тональностей – хроматичні, і по рівновеликих інтервалах);
- модуляцію в тональності I ступеня спорідненості у формі періоду;
- визначити і розв’язати акорди (всі акорди діатоніки, D⁶, альтеровані співзвуччя);
- побудову чи період з певним чи запропонованим початком.

Джазова гармонія:

- гармонійні обороти в тісному розташуванні (у лівій руці – бас, у правій – септакорди, нонакорди і їх обернення);
- блюз (гармонійний акомпанемент блюзу з рухливим басом у лівій руці);
- гармонізовані джазові теми в тісному розташуванні;
- гармонійні секвенції (у тісному розташуванні);
  - за квінтовым колом;
  - по ступенях гами;
- джазові теми у відкритій позиції та в триголосному викладі.

Оцінювання знань студентів здійснюється за тією шкалою, яка функціонує у навчальному закладі.

Самостійна робота студентів

Програма з “Гармонії” передбачає практичну, індивідуальну та самостійну форми навчання.

Завдання для самостійної роботи передбачають поглиблення основних вимог до знань та умінь студентів.

Форми завдань плануються викладачем і націлені на крашу професійну діяльність майбутнього фахівця. Форми завдань розглядаються і затверджуються на засіданні циклової комісії.

Основний перелік видів завдань для самостійної роботи студентів:

- складання плану відповіді з теми, яка вивчається;
- складання конспекту з відповідної теми;
- складання конспекту з додаткової літератури, яка використовується при вивченні матеріалу;
- написання реферату з запропонованих викладачем тем;
- різноманітні вправи з гри на фортепіано з поширенням кількості використаних тональностей;
- підбір музичних прикладів до відповіді з застосуванням творів спеціального циклу;
- додаткові завдання на письмову гармонізацію мелодій з метою виправлення помилок, допущених при виконанні самостійних та контрольних робіт.

Завдання для самостійної роботи виконується в окремому зошиті, який підлягає обов'язковій перевірці викладачем.

Оцінка за виконання самостійних завдань враховується викладачем при виставленні підсумкової оцінки успішності наприкінці семестру.

Короткі методичні зауваження

Метою вивчення дисципліни "Гармонія" є якісне практичне засвоєння матеріалу, що дозволяє поступово розвивати та удосконалювати навички одночасного відчуття вертикалі та горизонталі, відчуття тонально-гармонічного плану музичного твору та розуміння його окремих елементів.

Основні форми роботи в розділі курсу "Класична гармонія"

1. Виклад теоретичного матеріалу з ілюстративним показом прикладів музичної літератури.
2. Гармонізація голосу (сопрано, бас) письмово і на фортепіано.
3. Гра на фортепіано акордів, акордових сполук, зворотів і цілісних побудов, секвенцій, модуляцій, виконання творчих завдань на складання та імпровізацію.
4. Аналіз гармонічної мови музичного твору або окремого фрагменту.

При плануванні заняття враховується необхідність перевірки завдань (письмові роботи по гармонізації, гра, аналіз) у кожного із студентів. Це вимагає від викладача індивідуального підходу до студента в умовах групових занять та на індивідуальних уроках, метою яких є набуття практичних навичок.

Гра на фортепіано практичних вправ, у тому числі однотональних та модуляційних переходів, здійснюється у чотириголосному хоральному викладі. Гра акордових послідовностей, модуляцій може бути здійснена у визначеному метроритмі та із застосуванням різних типів гомофонно-гармонічної фактури (як творче завдання).

В аналізі музичних творів студенти повинні вміти пояснити характер, зміст, жанр, будову музичного твору або фрагменту, виявити загальний тонально-гармонічний план, пояснити типи каденцій, складні гармонічні сполуки, особливості голосоведення, визначити всі види неакордових тонів.

Складні гармонічні явища (альтерація, енгармонізм, мажоро-мінор, гармонічні явища ХХ століття) та тему "Неакордові звуки" необхідно вивчати у вигляді аналізу, опираючись на матеріалі вітчизняної та зарубіжної музики.

Основні форми роботи в розділі курсу "Джазова гармонія"

- виклад теоретичного матеріалу з ілюстративним показом прикладів музичної літератури;
- засвоєння буквено-цифрових позначень акордів і придбання навичок побудови будь-яких акордів з альтераціями від звука;
- вивчення принципів функціональності, властивих джазу, що характеризується підвищенням напруженості у співвідношенні устою та неустою;
- розвиток навичок гармонізації на фортепіано, а також гармонійного аналізу джазових і естрадних тем, де використовуються секвенції, паралелізми, заміни, альтерації, складні багатозвучні акорди;
- вивчення блюзових гармонічних сіток;
- освоєння принципів тісного, широкого і змішаного розташування, а також основних фактурних прийомів гармонізації, включаючи і поліфонічні елементи;
- застосування в окремих випадках політональності і поліакордів;
- знайомство з нефункціональними принципами гармонізації (мелодійними);
- знайомство з основними тенденціями в розвитку гармонії класичного і сучасного джазу й естрадної музики.

ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділів і тем	Обсяг годин		
		всього	практ.	самос.
II курс, III семестр				
1.	Гармонія. Акорд. Розташування тризвуків.	3	2	1
2.	Гармонічне і мелодичне сполучення головних тризвуків ладу.	6	4	2
3.	Гармонізація мелодії.	3	2	1
4.	Переміщення тризвуків.	3	2	1
5.	Стрибки терцієвих тонів.	3	2	1
6.	Гармонізація баса.	3	2	1
7.	Каденція. Період. Кадансовий квартсекстакорд.	6	4	2
8.	Секстакорди головних ступенів.	12	8	4
9.	Прохідні та допоміжні квартсекстакорди.	6	4	2
10.	Повторення.	3	2	1
11.	Контрольне заняття.	3	2	1
Разом годин		51	34	17
II курс, IV семестр				
12.	D ₇ і його обернення.	13	10	3
13.	Повна функціональна система. Тризвук і секстакорд II ступеня.	5	2	3
14.	Гармонічний мажор.	6	4	2
15.	Тризвук VI ступеня.	6	4	2
16.	Септакорд II ступеня.	11	6	5
17.	Септакорд VII ступеня.	13	8	5
18.	Повторення матеріалу семестру.	2	2	
19.	Контрольне заняття.	4	4	
Разом годин		60	40	20
III курс, V семестр				
20.	D ₉ . II ₉ .	4	2	2
21.	Тризвук III ступеня, VII ₆ .	3	2	1
22.	Акорди з побічними тонами. D ⁶ , VII ₃₄ ⁴	7	4	3

№	Назва розділів і тем	Обсяг годин		
		всього	практ.	самос.
23.	Фрігійські звороти.	4	2	2
24.	Діатонічні секвенції.	3	2	1
25.	Побічні септакорди ладу.	6	4	2
26.	Розвинута діатоніка мажору і мінору. Діатоніка української музики.	3		3
27.	Акордовий хроматизм, його види. Альтерована субдомінанта – подвійна домінанта.	22	14	10
28.	Контрольне заняття.	4	4	
Разом годин		58	34	24
III курс, VI семестр				
29.	Модуляція. Її види. Відхилення у споріднені тональності.	7	4	3
30.	Хроматичні секвенції.	6	4	2
31.	Модулюючі секвенції.	6	4	2
32.	Модуляції у тональності I ступеня спорідненості.	13	10	3
33.	Контрольна робота.	2	2	
34.	Ступені спорідненості тональностей. Поступові модуляції в тональності 3–6 знаків.	4	2	2
35.	Енгармонізм. Енгармонічні модуляції. Енгармонічна модуляція через D ₇ . Енгармонічна модуляція через змVII ₇ .	6	4	2
36.	Неакордові звуки.	2		2
37.	Органний пункт.	3	2	1
38.	Мажоро-мінор.	3	2	1
39.	Деякі риси класичної гармонії ХХ століття.	4	2	2
40.	Повторення матеріалу семестру.	2	2	
41.	Контрольне заняття.	2	2	
Разом годин		60	40	20
IV курс, VII семестр				
42.	Джазова гармонія. Історичний огляд.	4	2	2

ЗМІСТ КУРСУ КЛАСИЧНОЇ ГАРМОНІЇ

Тема № 1. Гармонія. Акорд. Розташування тризвуків

Поняття “гармонія”. Явища гармонії. Конструктивна і фонічна функція гармонії. Взаємодія гармонії з мелодією, фактурою, ритмом, формою. Роль гармонії в музичному цілому.

Поняття вертикалі і горизонталі. Акорд як одиниця гармонії. Роль акорду в музичній тканині. Історичний шлях розвитку акорду (гармонічної вертикалі).

Чотириголосний склад. Назва голосів. Способи запису. Розташування акордів (тризвуків).

Лад. Ладова система музичного мислення. Ладові структури. Лад – основа конструктивних (формотворчих) і виразових (фонічних) властивостей гармонії.

Функціональність. Функціональна система акордів. Тризвуки головних ступенів. Автентичні, плагальні та повні функціональні звороти.

Поняття про основні і перемінні мелодичні та гармонічні функції.

Голосоведення. Основні закономірності побудови мелодії. Норми руху для кожного з голосів. Плавний рух і рух стрибком. Співвідношення горизонталі і вертикалі. Форми спільного руху голосів. Функції голосів у музичній тканині. Педальний тон. Дублювання.

Тема № 2. Гармонічне і мелодичне сполучення головних тризвуків ладу

Сполучення акордів, гармонічне і мелодичне сполучення тризвуків головних ступенів. Різні варіанти сполучень головних тризвуків ладу.

Тема № 3. Гармонізація мелодії

Закони побудови мелодичної лінії, середніх голосів. Основні норми та застереження в мелодичних лініях і спільному русі голосів.

Тема № 4. Переміщення тризвуків

Мелодичне положення акорду. Рух мелодичного голосу при гармонізації однією функцією.

№	Назва розділів і тем	Обсяг годин		
		всього	практ.	самос.
43.	Акорди, їх побудова. Обернення. Альтерація акордових тонів.	4	2	2
44.	Лад. Поняття функціональності.	4	2	2
45.	Лінія басу в джазовій музиці.	4	2	2
46.	Основні джазові форми. Нескладні види каденцій.	4	2	2
47.	Гармонічні звороти. Використання їх при гармонізації джазових тем. Ритмічне оформлення гармонії акомпанементу.	4	2	2
48.	Блюз, блюзовий лад, форма, гармонія. Практичне заняття.	8	4	4
49.	Принципи гармонізації в джазі.	16	8	8
50.	З'єднання мелодії з гармонією. Фактура. Широке та змішане розташування.	8	2	2
51.	Триголосся.	4	2	2
52.	Історичний огляд розвитку джазової гармонічної мови.	6	2	4
53.	Контрольне заняття.	2	2	
Разом годин		68	34	34
Всього годин (II–VII семестри)		297	182	115

Тема № 5. Стрибки терцієвих тонів

Стрибки терцієвих тонів у сопрано та альта. Зміна розташування акордів у сполученнях головних тризвуків.

Тема № 6. Гармонізація баса

Побудова лінії баса при використанні тризвуків головних ступенів. Загальні закономірності побудови нижнього голосу тканини.

Тема № 7. Каденція. Період. Кадансовий квартсекстакорд

Організація музики в часі. Цезура. Мотив. Фраза. Період, речення. Види періодів.

Каденція. Види каденцій за їх гармонічним змістом, місцем у формі, обрисом заключного акорду. Каденційні гармонії.

Кадансовий квартсекстакорд. Особливості використання (голосоведення, оточуючі гармонії) в середній і в заключній каденціях. Поліфункціональність акорду. Варіанти введення його після тоніки і субдомінанти (плавне і зі стрибками). Всі варіанти сполучень при переході в тризвуки домінанти і доміантовий септакорд.

Тема № 8. Секстакорди головних ступенів

Розташування і подвоєння. Переміщення секстакордів. Характерні мелодичні ходи. Плавне сполучення секстакордів з тризвуками, сполучення стрибками, сполучення двох секстакордів. Приховані октави і квінти при сполученні секстакордів з тризвуками. Мелодична лінія баса. Місце секстакордів у формі.

Тема № 9. Квартсекстакорди головних ступенів

Прохідні і допоміжні акорди. Принципи утворення прохідних і допоміжних співзвуч, квартсекстакордів. Подвоєння у квартсекстакордах.

Прохідні квартсекстакорди домінанти і тоніки в плавному русі і зі стрибками.

Допоміжні квартсекстакорди субдомінанти і тоніки в різному мелодичному оточенні. Типові мелодичні ходи, гармонізовані за допомогою

названих зворотів. Роль цих зворотів у побудові періоду, в музичній формі взагалі.

Тема № 10. Домінантсептакорд і його обернення

Розташування та переміщення акордів. Неповний доміантовий септакорд. Розв'язання акордів у тоніку. Голосоведення при розв'язанні. Стрибки при розв'язанні всіх обернень в тоніку. Підготування акордів. Введення обернень доміантсептакорду після тоніки і домінанти. Прохідний терцквартакорд. Місце доміантсептакорду в формі.

Тема № 11. Функціональна система. Тризвук і секстакорд другого ступеня

Повна функціональна система акордів тональності. Перемінні ладові функції у співвідношенні тризвуків побічних ступенів. Функція медіанти.

Секстакорд і тризвук другого ступеня. Характерні розташування і мелодичне положення секстакорду другого ступеня (субдомінанта із секстою), його роль в каденції.

Терцієві співвідношення акордів. Їх поєднання. Мелодичне поєднання тризвуків терцієвого співвідношення з переміщенням звуків у парі голосів.

Тема № 12. Гармонічний мажор

Гармонічні фарби. Особливості голосоведення.

Тема № 13. Тризвук VI ступеня

Співвідношення акорду VI ступеня з акордами тоніки, субдомінанти та тризвуком II ступеня.

Перерваний зворот (перервана каденція). Введення тризвука VI ступеня після акордів доміантової групи.

Квартсекстакорд VI ступеня в ролі прохідного між тризвуком і секстакордом другого ступеня в мажорі.

Тема № 14. Септакорд другого ступеня та його обернення

Положення його серед акордів субдомінантової групи. Перехід в консонуючі і дисонуючі види акордів групи домінанти і в кадансовий квартсектакорд. Обернення септакорду другого ступеня, перехід в акорди групи домінанти. Підготування септакорду другого ступеня і його обернень, застосування після тонічної, субдомінантової гармонії, після тризвука і сектакорду другого ступеня. Септакорд другого ступеня в гармонічному мажорі.

Прохідні звороти з акордами другого ступеня. Роль септакорду другого ступеня і його обернень у музичній формі.

Тема № 15. Ввідні септакорди

Підготування: введення після тоніки, субдомінанти і домінанти. Розв'язання в тоніку з подвоєнням терцієвого тону, прими (залежно від розташування). Перехід в акорди домінанти: особливості голосоведення. Переміщення акордів (у т. ч. з ходом на збільшену секунду в одному з голосів).

Прохідні звороти з оберненням септакордів VII ступеня. Субдомінантове значення терцквартакорду.

Тема № 16. Домінантовий нонакорд

Дві форми акорду. Підготування та розв'язання нонакорду. Біфункціональність нонакорду, його місце в музичній формі.

Тема № 17. Сектакорд VII ступеня

Гармонізація висхідного верхнього тетракорду гами в сопрано. Гармонізація низхідної гами в сопрано (натуральний мінор) в ролі прохідного акорду.

Тема № 18. Тризвуки третього ступеня

Гармонізація верхнього тетракорду гами в сопрано, у співвідношенні з тризвуком VI ступеня. Перемінні функції (III і VI ступеня). Тризвуки II ступеня в значенні прохідного між секундакордом і терцквартакордом домінанти.

Тема № 19. Акорди з побічними тонами

Домінанта з секстою. Ввідний септакорд з квартою.

Тема № 20. Фрігійський зворот

Гармонізація характерних зворотів у сопрано та басі.

Тема № 21. Діатонічні (тональні) секвенції

Мотив, ланка, крок секвенції, напрям руху. Секвенції з постійним і перемінним кроком, точні і варійовані.

Будова мотиву секвенції. Структура акордів і зміна мотиву. Відчуття тонічного центру. Перемінні ладові функції.

Тема № 22. Побічні септакорди

Застосування в секвенційних побудовах. Введення септакордів за допомогою прохідних звуків; після тризвуків терцієвого співвідношення.

Тема № 23. Альтерація субдомінанти – подвійної домінанти.

Хроматизм. Види хроматизму. Хроматизм внутрішньоладовий (акордовий і модулюючий). Різні тлумачення цих видів хроматизму.

Акорди альтерованої субдомінанти – подвійної домінанти. Характерні риси акордів альтерованої субдомінанти і подвійної домінанти (хроматизму внутрішньотонального і модулюючого), місце акордів у періоді.

Особливості підготування кожного з акордів, впровадження і розв'язання. Інші можливі випадки застосування і розв'язання акордів.

Акорди альтерованої субдомінанти в каденції: приготування акорду після тоніки, діатонічної субдомінанти, перехід в кадансовий квартсектакорд, у дисонуючі форми домінанти.

Відхилення в тональність домінанти в половинній каденції. Акорди домінанти до домінанти їх введення, розв'язання. Акорди подвійної домінанти – альтерованої субдомінанти в середині побудови. Різні типи підготування, розв'язання, дезальтерації.

Допоміжні і прохідні звороти. Різні види гармонізації хроматичного ходу з IV натуральним та підвищеним ступенем.

Акорди із збільшеною секстою.

Деякі форми енгармонізму з наступною раптовою модуляцією у вигляді коротких схематичних побудов.

Тема № 24. Відхилення в споріднені тональності

Відхилення з допомогою акордів домінанти. Відхилення через повний функціональний зворот. Види плагальних відхилень. Тривале перебування в тональності відхилення, поява в ній будь-яких акордів (зокрема – альтерованої субдомінанти) і зворотів.

Тема № 25. Секвенції (хроматичні)

Секвенції, модулюючі по споріднених тональностях, їх роль у становленні з'єднуючого тонального центру, їх динамічні можливості, місце у формі. Секвенції на короткі мотиви (автентичний зворот). Секвенції на тривалі мотиви. Секвенції, що вимагають змін акордів чи мелодичних ходів при зміні мажору і мінору.

Тема № 26. Модуляції в тональності I ступеня спорідненості

Види і способи модуляцій. Тонально-гармонічна структура музичного цілого. Форми модуляційного періоду.

Ступені тональної спорідненості. (Краще віддати перевагу системі М. Римського-Корсакова). Загальні критерії віддаленості і близькості тональностей (спільність звукового складу, наявність спільних тризвуків, інтервальне та функціональне співвідношення тонів). Пояснення появи різних систем тональної спорідненості.

Модуляції – переходи в тональність першого ступеня спорідненості. Спільний модулюючий акорд. Переходи в тональність домінантового напрямку через тоніку першої тональності як спільного акорду. Використання як спільного акорду всіх можливих акордів тональності. Відхилення в тональність спільного акорду.

Переходи в тональність субдомінантового напрямку через тоніку початкової тональності з перерваним зворотом в умовах нової тональності. Використання різних спільних акордів і відхилень при модуляції в тональність першого ступеня споріднення.

Тема № 27. Поступові модуляції у тональності другого ступеня спорідненості

Склад групи – тональності, що відрізняються двома ключовими знаками. Використання спільного акорду при поступовій модуляції. Роль модуляції в музичній формі. Тонально-музичні закономірності побудови форми періоду, модулюючого в тональність другого ступеня спорідненості.

Поступові модуляції у віддалені тональності. Принцип побудови тонально-гармонічного плану модулюючого періоду.

Тема № 28. Неакордові звуки

Їх роль у музичній тканині. Їх участь у формуванні мелодичної лінії, вплив на фактуру, фонізм і структуру акордів. Класифікація неакордових тонів.

Підготовлені затримання в одному або декількох голосах. Приготовлення, розв'язання. Найбільш поширені структури акордів із затриманням. Розв'язання затримувань. Застосування затримувань в деяких частинах музичної форми, зокрема, форми періоду.

Прохідні звуки в одному або кількох голосах. Діатонічні або хроматичні звуки. Прохідні звуки між тонами одного або різних акордів.

Допоміжні звуки в одному або кількох голосах на фоні одного акорду. Особливості голосоведення. Природне застосування допоміжних співзвуч у музичній тканині.

Предйом. Характерні умови використання.

Органний пункт. Особливості використання в музичній формі. Вплив органного пункту на фактуру, форму, ладотворення, створення нових співзвуч.

Тема № 29. Альтерація акордів субдомінанти і домінанти

Внутрішньоладова альтерація. Роль альтерації у підсиленні ладового тяжіння фонічних властивостей гармонії. Альтеровані акорди домінанти і субдомінанти, їх застосування. Введення і розв'язання. Альтерація ступенів ладу:

II понижений ступінь у складі субдомінантових акордів (“неаполітанський секстакорд”, септакорд II ступеня з пониженою примою, інші види альтерації);

IV підвищений ступінь у складі акордів субдомінанти;
II понижений ступінь у складі акордів домінанти (септакорди V і VII ступенів з оберненнями, секстакорд VII ступеня, підготовлення альтерованих акордів і розв'язання);

II підвищений ступінь у мажорі в складі акордів субдомінанти і домінанти (форми акордів, що найчастіше вживаються), їх введення і розв'язання;

IV понижений ступінь у мінорі в складі акордів субдомінанти I домінанти (способи, що найчастіше вживаються).

Різні форми сполук альтерованих ступенів у складі акордів субдомінанти I домінанти.

Тема № 30. Енгармонізм

Енгармонізм альтерованих акордів. Явище енгармонізму. Рівномірна температура як основа енгармонізму. Енгармонічні модуляції: фонові і формотворчі функції. Види енгармонізму.

Тема № 31. Мажоро-мінор

Яскраво-виразова роль даної ладо-гармонічної структури. Принцип її творення. Акордика мажоро-мінору.

Тема № 32. Основні явища гармонії XX століття

Співвідношення горизонталі і вертикалі.
Згортання у вертикаль звукорядів і мелодичних зворотів.
Акорди нетерцієвої структури.
Кластери.
Полігармонія (поліфункціональність, політональність).
Тональні структури з дисонуючою формою тоніки.
Явище остинатності.
Перемінні ладові структури.
“Симетричні ладові структури”.
Атональність, її різні форми.
Індивідуальні (“іменні”) гармонічні системи.

Рекомендована література

1. *Алексеев Б.* Задачи по гармонии. – М.: Музыка, 1976.
2. *Аренский А.* Сборник задач (1000) для практического изучения гармонии. – М.: Музыка, 1965.
3. *Берков В.* Гармония, – М.: Музыка, 1970.
4. *Дубровский И., Евсеев С, Способин И.* Учебник гармонии. – М.: Музыка, 1985.
5. *Зелинский В.* Курс гармонии в задачах. – М.: Музыка, 1971.
6. *Мясоедов А.* Задачи по гармонии. – М.: Музыка, 1979.
7. *Мясоедов И., Мясоедов А.* Пособие по игре упражнений в курсе гармонии. – М.: Музыка, 1986.
8. *Мутли А.* Сборник задач по гармонии. – М.: Музыка, 1986.
9. *Мюллер Т.* Гармония. – М.: Музыка, 1982.
10. *Скребкова О., Скребков С.* Хрестоматия по гармоническому анализу. – М.: Музыка, 1978.
11. *Степанов А.* Гармония. – М.: Музыка, 1971.
12. *Тюлин Ю.* Краткий теоретический курс гармонии. – М.: Музыка, 1978.

ЗМІСТ КУРСУ ДЖАЗОВОЇ ГАРМОНІЇ

Тема 1. Гармонія у джазі. Короткий історичний огляд

Коротка історія виникнення і розвитку джазу, поступове становлення гармонійної мови джазу. Запозичення в ранньому джазі гармонійних прийомів європейської професійної музики. Гармонія – основа імпровізації. Відмінні риси джазової гармонії: у ранньому джазі (блюзовий лад, тяга до дисонуючих співзвуч, що виникають від використання “блюзових нот”, поступова відмова від обернень, у зв’язку з цим – прагнення до акордового паралелізму і т. д.).

Формування зрілої гармонійної мови джазу в 40-х рр. у стилі “бі-боп”. Цілеспрямовані пошуки музикантів, творців “бопа” в області гармонії, ритму, мелодики (імпровізації). Ускладнення в акордиці (вертикаль) і в русі гармонійних ліній (горизонталь). Достаток гармонійних секвенцій. Роль квінтового кола, гармонійних замінів (еліпсису), зростання ролі хроматизму. Поліакорди, політональні прийоми і т. д.

“Боп” – кульмінація в розвитку джазової гармонійної мови. Наступні стилі, що розробляють гармонійні знахідки бопа, аж до “ладового” джазу (“кул”, “хард-боп” і ін.). Перенесення центру ваги в ладовому джазі на розробку мелодики і ритму. Сплав принципів гармонічної мови року і джазу в стилі “джаз-рок”.

Пізніші течії.

Тема 2. Акорди, їх будова. Альтерація акордових тонів

Терцовий принцип будівлі акордів. Основний вид і обернення акордів. Назва звуків акордів. Назва акордів (тризвук, септакорд, нонакорд, ундецимакорд, терцдецимакорд). Септакорд – основа джазової гармонії. Виклад акордів на фортепіано в тісному розташуванні. Мелодійне положення, подвоєння, пропуски тонів в акордах, альтерація тонів акордів (квінти, септими, нони, ундецими, терцдецими).

Буквено-цифрові і ступеневі позначення акордів. Необхідність таких позначень у зв’язку з наявністю імпровізації в джазі.

Тема 3. Лад. Поняття функціональності

Основні функції – тоніка, субдомінанта, домінанта, функціональні контрасти.

Акорди тонічної, домінантової і субдомінантової функцій.

Основні септакорди в джазі – I ступеня (великий мажорний) – тоніка, II ступеня (малий мінорний) – субдомінанта, V і VII ступенів (малий мажорний і зменшений) – домінанта. Септакорди джазового мінору (на ступенях дорійської гами).

Натуральні й альтераційні лади.

Тема 4. Роль басової лінії в джазі

Лади, що відповідають основним септакордам.

Поняття “рухливого баса” у джазі як основного контрапункту до мелодії. Різні способи побудови лінії баса (використання акордових тонів на сильні долі такту, прохідних тонів, увідних тонів – на слабкі, перебування натуральних і альтерованих ладів до всіх видів септакордів).

Тема 5. Основні джазові форми. Найпростіші каденції

Поняття “квадрата” – побудови кратного чотирьом тактам, що не змінює своїх розмірів (кількості тактів) при повторних появах у формі твору. (Квадрат імпровізації збігається за формою з темою).

Каденція в блюзі займає два останні такти 12-тактового речення, у складному періоді – два останні такти 16-тактового речення, у двочасній формі – два останні такти 8-тактового речення частини “А”.

Варіанти гармонійних оборотів у каденціях. Каденції половинні (закінчуються на домінанті) і заключні (закінчуються на тоніці). Перервані каденції (розв’язання: $V_7 - VI_0$; $V_7 - IV_0$.) Наявність такої каденції (за участю альтерованих акордів) свідчить про відхилення в тональності чи домінанти тональності медіанти.

Тема 6. Гармонічні звороти. Використання їх при гармонізації джазових тем

Гармонійний оборот, чи послідовність акордів, стандартні гармонічні моделі, найбільш зручні для імпровізації. Їх назви за інтервальної відстані між основними тонами акордів, наприклад:

$II - V - I$; $II - V - III - VI_7$; $I - VI_7 - II - V$ і т. д.

Каденційний гармонійний оборот наприкінці (звичайно два такти наприкінці 8-ми тактової пропозиції і довільна кількість тактів в інших місцях схеми, від 1 до 6).

Види гармонійних оборотів:

- а) гармонійний риф – повторюваний неодноразово двотактовий гармонійний оборот: I–VI–II–V–.
- б) у “розтягнутому виді” (6 тактів):
I I – II₇ II₇ – II – V – I VI₇ – II II₇ – каденція.
- в) оборот у різних місцях гармонійної схеми в з’єднанні з більш незвичайними гармонійними побудовами.
- г) гармонійний оборот секвенціоє, відхиляючи в далекі тональності (аж до каденції у вихідній тональності). Секвенційний характер руху джазової гармонії. Збагачення гармонійних оборотів (за рахунок використання альтерацій і замін).

Тема 7. Ритмічне оформлення гармонії акомпанементу

Необхідність оволодіння навичками ритмізованого джазового акомпанементу. Використання синкопування, акцентування, паузування в акордовому акомпанементі на фортепіано. Оволодіння принципом тріольності, властивим джазовому мейнстриму. Виховання почуття свінгу.

Тема 8. Блюз, блюзовий лад, форма, гармонія

Блюз – один з основних жанрів і форм джазу всіх періодів і течій. Блюзи архаїчні, класичні і сучасні.

Блюзовий лад. Універсальність блюзового ладу (застосовність до будь-якої схеми, будь-якого акорду. Блюзові ноти (bIII, b, bVII).

Проникнення мінору в мажор (використання солістом bIII у мажорному акомпанементі), виникнення мінорної пентатоніки на мажорних акордах в акомпанементі. Вплив блюзових нот на джазову акордику. (Складні альтеровані акорди 7(-5), 7(+9).

Гармонія блюзу. 12-тактовий блюз у співвідношенні і протиставленні 3-х чотиритактів зі зміною гармонії. Мелодії блюзів, що збігаються з цією структурою (поетичний текст і мелодія негрівських блюзів укладає повтор першого рядка і резюме в третій строфі). Особливості блюзової гармонії – гармонія плагального типу I–IV₇–I; V–IV₇–I в тактах 1, 2, 9, 10, 11, а таж в інших тактах (у розширеному вигляді).

Блюзи безупинного мелодійного розвитку. Гармонійне, мелодійне і ритмічне збагачення блюзу, зв’язане з появою стилю “бі-боп” у 40-х рр. (секвенції, заміни, що проходять акорди діатонічних і хроматичних ступенів.) Інші різновиди блюзу (наприклад, 16-тактовий блюз). Мінорні блюзи.

Тема 9. Принципи гармонізації

- 1) Квінтове коло акордів. Еліпсис. Роль квінтового кола у джазовій гармонізації. Об’єднання акордів в одній тональності за квінтовым принципом (що найчастіше зустрічаються послідовності): III–VI–II–V–I і т. д. Оригінальність тієї чи іншої гармонізації залежить від ступеня відхилення від принципу квінтового кола (включення паралелізму, інші інтервальні співвідношення і т. д.) Об’єднання акордів у розширеній тональності (супертональності) найчастіше за квінтовым принципом: #IVo–VII₇–IIIo–VI₇ і т. д.
Рух акордів по ступенях хроматичної гами звичайно є нічим іншим, як квінтовою послідовністю з використанням тритонової заміни (еліпсиса).
- 2) Гармонійні секвенції; модуляція. Роль гармонійних секвенцій при гармонійному русі в джазовій гармонізації. Секвенції тональні і модулюючі (у переважній більшості випадків).
Здійснення модуляції за допомогою гармонійного обороту II–V і ін. Роль альтерації при модуляції, наприклад: IIIo–VI₇–II (тобто IIo–V–I іншої тональності). Раптова модуляція (тональне зрушення).
- 3) Гармонізація неакордових тонів. Неакордові тони – минаючі (заповнюють у поступовому русі проміжки між акордовими тонами) і допоміжними (віддалені від акордових звуків на секунду вгору чи вниз і тяжіють до них). Діатонічні і хроматичні неакордові тони. Гармонізація неакордових тонів різними способами:
  - основною гармонією (тим же акордом);
  - зсувом однакового за структурою акорду (частіше напівтоновим зрушенням);
  - зменшеним септакордом.
- 4) Паралелізм акордів – поступовий рух ідентичних акордів вгору чи вниз (у цьому одна з найважливіших особливостей гармо-

нійного руху в джазі, що веде свій початок від африканського багатоголосного співу). Паралелізм діатонічний, хроматичний, змішаний. Гармонійні обороти типу: I-II-III; IV-III-II-bII₇-I; I₇-VII₇-bVII₇-VI₇; I-II-#II-III і т. д.

Тема 10. З'єднання мелодії з гармонією; фактура; широке і змішане розташування

З'єднання мелодії з гармонією при тісному розташуванні (закрита позиція). Чотирьох-п'яти-шестиголосний виклад. Аранжовані акорди. Інтервали, що найчастіше зустрічаються в лівій руці (септима, квінта, терція чи децима і т. д.). Блок-акордовий виклад. Принципи відкритої позиції (широкого і змішаного розташування). Одержання відкритої позиції в акордах, завдяки винесенню верхніх чи середніх голосів на октаву вниз (при чотирьох чи п'ятиголосці). Відкрита позиція з ведучими септимою чи терцією. Чергування позицій септими і терції при кварто-квінтовому з'єднанні акордів. З'єднання мелодії з гармонією в умовах відкритої позиції. Можливість застосування поліфонічних прийомів до відкритої позиції (підголоски, імітації і т. д.)

Використання звертань при змішаному (розширеному) розташуванні в чотириголосному складі (винесення другого голосу зверху на октаву вниз).

Тема 11. Триголосся

Триголосся як ефективний засіб для створення мелодично цікавих контрапунктів. Основні правила триголосся: використання в середньому голосі на сильні частки такту сильних тонів акорду (терція, септима), підспів акордових тонів, імітації, використання затримок.

Тема 12: Короткий історичний огляд розвитку джазової гармонічної мови.

Примітка: Тема дається аналітично. (Питання стилю, форми, гармонії, фактури).

Короткий історичний огляд розвитку джазової гармонії, зв'язаний з основними стилями джазу. Декілька рівнів історії джазової гармонії.

Ритмічна послідовність акордів (у бік скорочення гармонічного часу).

Якісна зміна гармонійних систем, зв'язана з поширенням хроматизму.

Використання септакордів (чи складніших акордів) в основному вигляді.

Ладовий джаз (один, два акорди в основі п'єси з комбінацією будь-яких акордів, побудованих на звуках даного ладу, включаючи акорди хроматичних ступенів) зі збереженням усіх досягнень попередніх стилів (особливо "бопа" і "кула" – 50-ті рр.).

Вільна (мелодійна) гармонізація, зв'язана з появою рок-музики (50-ті, 60-ті рр.).

Використання арсеналу засобів сучасної музики: розширена тональність, атональність, політональність, серійність і т. д. (60-ті, 70-ті рр. – третя течія, фрі-джаз, ф'южн).

Звертання до різних (особливо латино-американських і східних) народним культурам.

Примітка: У джазі постійно співіснують усі стилі, що грали етапну роль на тій чи іншій стадії його розвитку. Так, сьогодні разом з ультраабстракціоністськими течіями мирно співживуть диксиленд, свінг, боп, кул і т. д. Постійна відкритість джазу різним впливам – основа його подальшого розвитку.

Величезний вплив джазу постійно відчуває естрадна музика і, його використовують багато сучасних академічних композиторів.

Рекомендована література

1. *Бриль И.* Практический курс джазовой импровизации. Учебное пособие. – М., 1979
2. *Конен В.* Пути американской музыки. – М., 1977
3. *Рогачев А. Г.* Системный курс гармонии джаза: Теория и практика. Учебное пособие для студентов муз. училищ и колледжей. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000
4. *Симоненко В.* Лексикон джаза. – К., 1981
5. *Симоненко В.* Мелодии джаза. Антология. Изд. 2-е, доп. и перераб. – К., 1972
6. *Чугунов Ю.* Гармония в джазе. Учебное пособие. – М., 1980

Для нотаток

Навчальне видання

ГАРМОНІЯ

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Укладач Н. В. Столярова

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,4. Наклад 100 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”
14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалка, 10/8;
Тел./факс: (044) 206–47–29, 206–47–21
E-mail: inkos@carrier.kiev.ua,
inkos@ln.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції № 2006 від 04.11.2004 р.